

Възможности на изкуството за приобщаване на деца със специални образователни потребности към условията на съвременен педагогически процес

Пенка Марчева

***Possibilities of art for inclusion of children with special educational needs to the conditions of modern pedagogical process:** The aim of the present publication is to discover some opportunities of the musical art for integration of children with special educational needs (SEN) into the conditions of the modern pedagogical process.*

An object of search is the role of Music as a corrective pedagogical factor in the process of including education in kindergartens and at primary school age.

Key words: art, integration, children with special educational needs (SEN)

ВЪВЕДЕНИЕ

Благотворният ефект, който оказва изкуството върху човешкия организъм, отдавна е без съмнение, както в теоретичната литература по проблема, така и в практическия му аспект. Изкуството с цел терапия, корекция, стимулация на личностните особености се използва успешно, както за превенция и лечение при редица заболявания, така и като ефикасен метод в помощ на различни социални и образователни институции. От педагогическа гледна точка, изразните средства, които то (изкуството) използва се определят като стимулиращи за децата със специални образователни потребности (СОП), а и като положително въздействащи в процеса на тяхната интеграция в масовото училище.

Дизайн на проучването

Целта на настоящата публикация е да се разкрият някои от възможностите на изкуството за интегриране на деца със специални образователни потребности (СОП) към условията на съвременен педагогически процес.

Обект на проучване е ролята на изкуството като педагогически фактор в процеса на включващо образование в детската градина и начална училищна възраст.

Тази роля е разгледана чрез възможностите на изкуство като възпитателен фактор. Въздействието на изкуството върху емоционалния и интелектуалния потенциал на личността е обект на проучване и в други мои публикации.[4,5,6,7]

В съдържанието на настоящата статия са включени някои технологични възможности на изкуството като стимулиращ педагогически фактор. На тази основа е развита идеята за реализиране на някои педагогически техники, свързани с изкуство, които да подкрепят интеграцията и социализацията на деца със СОП .

Теоретични аспекти на проучването

Теоретичната основа на настоящата публикация е свързана с изясняване на двете ключови понятия - деца със СОП и артпедагогика.

Дефинирането на първото (деца със СОП) се осъществява в два аспекта - педагогически и терапевтичен. По отношение на терапевтичния аспект в Международния класификатор на болестите – редакция 10 е определен „Клас Разстройства в психологичното развитие” (F80-F89), който включва:

- специфични разстройства на развитието на речта и езика;
- специфични разстройства в развитието на училищните умения;
- специфични разстройства в развитието на двигателните функции;
- специфични и генерализирани разстройства в развитието.[10]

В педагогически план понятието „деца със специални образователни потребности” е дефинирано от Наредба № 1 на МОМН от 23.01.2009, в която са определени следните групи деца със СОП:

1. различни видове увреждания – сензорни, физически, умствени (умствена изостаналост), множество увреждания;
2. езиково-говорни нарушения;
3. обучителни трудности.[11]

Разглеждането на основното понятие за публикацията – деца със СОП в два аспекта е продиктувано от интердисциплинарността на проблематиката. Налице са две стратегии за взаимодействие – медицинска и педагогическа, които по мои наблюдения не са достатъчно синхронизирани, но това не е проблем, който е бъде обект на внимание в настоящата публикация.

Особен интерес за мен и като университетски преподавател, и като начален учител, представлява последната група от цитираната класификация - децата със обучителни трудности. Това е проблем, с които се среща всеки педагог. Децата от тази група най-малко се включват в програма за ресурсна подкрепа и цялата тежест не само за тяхното обучение, но и за социализацията им пада върху плещите на учителя.

Според Е. Люцканова индикатори за деца със специфични обучителни трудности (СОТ) са:

- нарушение в разбирането на устните изказвания и неправилно интерпретиране;
- дезорганизираност;
- хипер - или хипоактивност;
- неадекватни емоционални прояви (затвореност или избухливост);
- слаба концентрация на вниманието;
- невъзможност за точно вербално изразяване;
- нарушения във вестибуларния апарат, ритъма и пространствената ориентация.[4а]

«По-какъв начин могат да бъдат преодолените тези затруднения?» е логичният въпрос, до който се стига. Смятам, че изключително богати възможности в тази насока предоставя изкуството. Тази констатация води до определяне на второто ключово понятие за настоящата публикация. Тук отново се стига до въпрос: «Арттерапия или Артпедагогика?»

Терапия (от гр. $\theta\epsilon\rho\alpha\tau\epsilon\iota\alpha$ - „лечение“) е специфичен дял на медицината, който изучава методите и средствата за прекратяване на болестния процес и възстановяване на нормалното състояние на живия организъм. [12]

В този смисъл арттерапията би трябвало да се разглежда като медико-терапевтичен метод. Тук бих искала да подчертая, че независимо от общите черти и близките исторически корени, между понятията арттерапия и артпедагогика съществуват разграничение. Смятам, че отъждествяването им в някои педагогически източници е неправилно. Аргументи за това са следните изводи, направени след проучване на литературата по проблема:

1. „Първата и съществена разлика между тях е в основните функции“. [8]

Основни функции на арттерапията са катарзисна, регулативна, комуникативно-рефлексна“. [Пак там] Тези функции се отнасят към всеки вид арттерапия, в това число и музикотерапията, която представлява особен интерес за мен.

2. "Понятието арттерапия е свързано с използване на определено изкуство в превантивен, терапевтичен или рехабилитационен процес, насочен към възстановяване на функциите и развиване на потенциала на конкретен индивид или група.

3. Определен като терапевтичен метод, арттерапията се упражнява от квалифициран арттерапевт.

4. Взаимодействието между арттерапевта и личността/групата е поставено на психотерапевтична основа, притежаващо конкретни функции - катарзисна, регулативна, комуникативно-рефлексна.“ [8]

Представените изводи водят до следваща важна констатация – учителят по изкуство не е арттерапевт, така както арттерапевтът не е артпедагог.

Практикуването на арттерапия изисква допълнителна подготовка. Много важно според мен е разграничението, че **педагогическата подкрепа не е терапия**. Дори и познаващ тънкостите на определено изкуство, учителят, без да е преминал през допълнително сертифицирано обучение, не е подготвен да практикува арттерапевтичен процес. **Смятам, че неговата сила е именно в педагогическата подкрепа, чрез която да стимулира силните страни, както на детето със специални образователни потребности, така и на детето в норма**. Артпедагогическата подкрепа притежава възможности да развива емоционалния, интелектуалния и социален потенциал на детето в процеса на възпитание и обучение по определено изкуство – музика, изобразително изкуство, литература, театър и т.н.

В аспекта на разглежданата проблематика самият термин артпедагогика предполага разбирането за синтез между две области на познанието (изкуство и педагогика), обезпечавач теорията и практиката на педагогическия корекционен процес в художественото развитие на детето със СОП, чрез музикална, изобразителна, художествено-речева и театрализирана дейност. [По 9]

„Същността на артпедагогиката се състои във възпитанието, обучението и развитието на деца със СОП чрез средствата на изкуството, формиране на художествената им култура и овладяването на практически умения в различни видове художествена дейност.” [Пак там]

Целта на артпедагогиката се явява художественото развитие на децата със СОП, свързано с изграждане на основи на художествена култура и социална адаптация на личността чрез средствата на изкуството. [Пак там]

В тази насока е и заключението на Е. Кузнецова: „Артпедагогиката има единна крайна цел с общата педагогика – да помогне на детето да се научи да разбира себе си и живее в хармония с другите хора, да се научи да познава заобикалящия го свят по законите на красотата и нравствеността. С други думи да помогне на развиващата се личност в нейната социализация и самореализация”. [Е. Кузнецова]

Логично следствие на поставянето на крайна цел на артпедагогиката е дефинирането на нейните функции. В научната литература по проблема като такива са определени - **културологическа, образователна, възпитателна и корекционна [4,5,6]. Те определят и спецификата на педагогическото взаимодействие в двата му основни аспекта – дете-учител, дете – изкуство, на които ще бъде отделено допълнително внимание.**

В съвременната социално-психологическа литература взаимодействието се разглежда като проява на комуникативна компетентност. Комуникативната компетентност е тази, която предпоставя реализацията на ползотворното педагогическо общуване. Тя определя и ролята на учителя в процеса на взаимодействие с децата със СОП. В какво се изразява тя?

На основата на перефразираните съвети на психолога Дж. Добсън за работа с деца със СОП и конкретно със обучителни трудности, ще подчертая няколко ключови насоки, които определят ролята на учителя в тези условия. [2, с.56]

Според автора отправна точка в този процес е уточняване на същността на обучителните трудности, пред които е изправено детето. Ключова е ролята на екипната работа между учител и педагогически съветник, както и съдействието на ресурсен учител. От особено значение е разбирането и проявите на съпричастност на родителите.

Акцентът преди всичко трябва да бъде върху възпитателната ролята на изкуството. В процеса на общуване с него всеки малък успех на детето с

обучителни трудности, дори несъответстващ на постиженията на останалите деца, поражда нов успех и гради доверието, както в учителя, така и в самото дете.

Възпитателните възможности на изкуството са проблем, който отдавна се дискутира в педагогическите среди. Изкуството предоставя огромни възможности за познание и себепознание, за общуване, за себеизразяване, които както вече бе подчертано са в основата на артпедагогиката. Като подкрепя на тази теза ще се позова на възгледа на К. Горанов: «Художествената култура не внушава готови истини, тя помага на всеки да открие истината за себе си, да намери своето място в живота и своята отговорност. Изкуството е велик възпитател именно поради своята незадължителност, непринуденост, свободна интимност, поради нежеланието да ни налага отвън образи и идеи, поради способността му да убеждава отвътре...» [1а, с.12]

Разгледана в аспекта на настоящата проблематика, ролята на изкуството в условията на работа с деца със СОП, е конкретизирана от Е. Тополска. Според нея „във възпитанието изкуството е посредник между детето със специални образователни потребности и другите, и има за цел неговото интегриране в масовата група”. [10а, с.12-25] В този аспект се конкретизира и ролята на изкуството като средство за комуникация и начин за себеизява: „От гледна точка на възпитанието е от значение изкуството да съдейства от една страна детето със специални образователни потребности да се почувства включено в групата, а от друга страна групата от деца в норма да приеме детето със специални образователни потребности. [Пак там]

Оттук следва и първият основен извод за настоящата публикация, които смятам за принципно положение при изграждане на настоящата теза за възможностите на изкуство за интегриране на деца със СОП:

Изкуство притежава достатъчно възпитателни възможности, които имат свое място в процеса на интегриране на деца със СОП.

Този извод логически поставя и следните въпроси „Как? По какъв начин?”

В своята книга “All join in” Adam Ockelford разглежда музикално-педагогически техники, които смятам за приложими в процеса на взаимодействие с деца със СОП, посещаващи общообразователното училище. Те са разделени в следните аспекти:

1. За музиката и движенията;
2. За музиката и познавателните способности;
3. За музиката и социалните умения;
4. За музиката и развитието на речта;
5. За музиката и децата с физически увреждания. [13]

Музикално-ритмичните техники са най-широко представени в книгата на Ockelford. „Използва се различна по ритъм музика, като задачата на децата е да се движат едновременно и ритмично. Учителят сменя ритъма, а децата трябва по възможно най- бързия начин да синхронизират движенията си с новия ритъм”. [13]

Друга подобна задача е, когато учителят пуска бърза музика, децата тичат, а когато музиката е бавна - децата се движат бавно. Смятам, че тези задачи са подходящи за подобряване на координацията и за развитието на моториката на децата. Съчетаването на музиката с ритмичните движения им помага да усвоят различни движения, да усетят ритъма и динамиката на музиката, овладява се вниманието, развива се паметта, анализаторите, провокира се бодро настроение, което увеличава стимулиращия ефект.

Синхронизиране на движението на децата със СОП с различна в метрично отношение музика, създава условия за подобряване на психо-емоционалното им състояние, на двигателната им активност, комуникацията и интеграцията им в групата. Разгледаните артпедагогически техники са особено популярни в детската

градина и началното училище. В тяхната реализация могат да се включат някои от децата със сензорни нарушения – например с намален слух, с леки умствени увреждания, с езиково-говорни нарушения и разбира се с обучителни трудности.

В педагогиката е известна тезата на Пиаже, че всички деца и особено децата със специални образователни потребности се учат по-добре, когато в процеса на обучение се включат повече сетива. В практически план тази максима може да бъде наблюдавана, чрез артпедагогически техники, целящи въздействие върху познавателните процеси. Например в техниката „Научи ляво и дясно“ стимулиращият ефект е свързан с използване на детски музикални инструменти, например маракаси, които детето държи в лявата и в дясната си ръка. Когато учителят каже „наляво“, детето разклаща лявата си ръка, а когато каже „надясно“, детето разклаща дясната си ръка. Самото използване на детските музикални инструменти също има артпедагогически ефект, тъй като създава желание и потребност от активност и самостоятелно музициране, развива музикалната възприемчивост.

Друга артпедагогическа техника, която стимулира познавателните процеси, е свързана с разпознаване на геометрични фигури чрез музика. Това е „Да научим фигурите“. Нейното съдържание е следното: На земята се рисуват различни геометрични фигури. Децата се движат под звуците на определена музика, когато музиката спре, се назовава някоя геометрична фигура, а децата бързо трябва да застанат до нея. Тази техника може да се моделира като децата свържат определен музикален жанр с конкретна геометрична фигура – например марш с триъгълник, заради по-отривистата и насечена мелодия и валс - с кръг, заради неговата плавната мелодична линия. Това свързване е добре да се визуализира чрез цветни фигури или рисунки на предмети, които ги съдържат – например палатка за триъгълника и слънце за кръга. Прозвучаването на съответния жанр, освен синхронизирано движение предполага и показването на съответната фигура.

За представяне на ролята на изобразителното изкуство в артпедагогическия процес в настоящата публикация съм избрала Проективна техника на цветните петна, която освен че спомага за реализиране на една интересна и забавна дейност за учениците, служи и като средство за диагностициране на емоционалното им състояние. За анализиране на преобладаващите цветове в рисунките се използва интерпретацията на цветовете на Игор Соломин, в теста на М. Люшер. [1] Според тази интерпретация цветовете черен, червен, кафяв, син и лилав могат да бъдат асоциирани с мрачни чувства и настроения, а цветовете жълт, зелен, оранжев и розов се използват като израз на весело настроение. В най-общ план тя се основава на символиката на цветовете, интерпретирана в „Речник на символите“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Възпитателните и формиращите функции на артпедагогиката създават един по-спокоен, „застрахован“ от провали свят за детето със СОП, в който то може да преоткрие себе си, да се почувства можещо. За масовия учител те предлагат път за справяне с предизвикателствата в професионалната му практика.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Анисимов, В., Диагностика музыкальных способностей детей, М., 2004.
[1а] Горанов, К. Съвременникът и изкуството - към социология и психология на художествената култура. „Наука и изкуство“, С., 1983.
[2] Добсън, Дж., Смелостта да възпитаващ, С., 1994.
[3] Кузнецова, Е. Артпедагогика, 2012,
<http://nsportal.ru/ap/shkola/obshchepedagogicheskie-tehnologii/library/artpedagogika>
[4а] Люцканова, Е. Специфични обучителни трудности и последствията от тях. 2004, http://ethnotolerance.org/biblioteka/.../Specificchni_obuchitelni_trudnosti.d...

[4] Марчева, П., Музикална арт педагогика или музикотерапия в училище?. Четвърта национална конференция с международно участие „Музикално-образователни стратегии и практика в предучилищна, училищна и извънучилищна среда, С., 2013, ISSN 1314-4324, с.104-109. http://www.fnpp.uni-sofia.bg/MUZIKA/Dokladi/P_Marчева.pdf

[5] Марчева, П., Арт педагогика и деца с обучителни трудности – възможности за взаимодействие чрез общуване с музика, В: Ценностни аспекти на педагогическото ежедневие, С., 2012, ISBN 978-954-07-3350-0, с.176-183.

[6] Марчева, П., За взаимодействието между музикална педагогика и музикотерапия при работа с деца с обучителни затруднения–предизвикателство пред бъдещите учители в детската градина. Юбилейна международна университетска конференция „130 години предучилищно образование в България“, 2012, В.Търново, ISBN 978–954–524–842–9, с. 180-184.

[7] Марчева, П., Възможности на Арт педагогиката за работа с деца с обучителни трудности, Есенен научно-образователен форум 2012 на тема „Съвременни предизвикателства пред учителската професия“, С.,2012, с.324-334, ISSN1312-899X, http://www.diuu.bg/ispisanie/Esenen_forum/DIUU_II_Esenen_nauchno-obrazovaten_forum_dokladi.pdf.

[8] Медведева А., Ю. Левченко, Н. Комиссарова, А. Добровольская, Артпедагогика и арттерапия в специалном образовании, М., Издателский центр «Академия», 2001. <http://psychlib.ru/mgppu/MAaso2001/AML-001.HTM>

[9] Скокова Г. и др. Использование методов арттерапии в процессе формирования личности детей с ограниченными возможностями здоровья, <http://festival.1september.ru/articles/528412/>

[10а] *Тополска, Е.* Педагогическа подкрепа за ученици с хиперактивно поведение и дефицит на внимание. Целодневно обучение, 2012, № 2, 12–25.

[10] (www.nchi.government.bg/download/mkb_v1_part1.pdf)

[11] Наредба № 1 на Министерството на образованието и науката от 23.01.2009 г. за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или хронични заболявания – ДВ, 2009, № 11

[12] <http://www.medicine.bg/medicinski-rechnik/bgT/>.

[13] Ockelford, A., All Join in !Framework for Making Music with Children and Young People Who are Visually Impaired and Have Learning Disabilities, <http://pom.sagepub.com/content/28/2/197>.

За контакти:

Доц. д-р Пенка Марчева, Педагогически колеж – гр. Плевен, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, тел.: 0899-949-735, e-mail:penka_mar4eva@abv.bg

Докладът е рецензиран.